

*Юрій Богданович Курилюк,
офіцер Департаменту охорони державного кордону
Адміністрації Держприкордонслужби України,
здобувач кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

ПРИКОРДОННИК ЯК СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИННОГО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ НЕСЕННЯ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ

У серпні 2003 року Державна прикордонна служба України набула статусу правоохоронного органу спеціального призначення. Відповідно до ч. 3 ст. 17 Конституції України та ст. 1 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» основним завданням Служби є забезпечення недоторканості державного кордону та охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. Певна частина суспільних відносин у цій сфері врегульована правилами несення прикордонної служби, порушення яких несе собою загрозу прикордонній безпеці держави — суспільним відносинам, які вони покликані захищати. Органи, військовослужбовці та працівники Державної прикордонної служби України (далі — Держприкордонслужба) під час виконання покладених на них завдань зобов'язані поважати гідність людини та виявляти до неї гуманне ставлення. У той же час, порушення прикордонниками встановлених правил несення прикордонної служби робить можливою негативну поведінку іншої фізичної особи, дії якої безпосередньо призводять до негативних наслідків для інтересів безпеки держави.

Останні роки поза увагою залишаються проблеми вивчення прикордонника як спеціального суб'єкта злочину, а також кваліфікації вчинених ним окремих суспільно небезпечних дій. Разом з тим вірне визначення ознак цього суб'єкта злочину дозволить уникнути помилок у діяльності слідчих та судових органів, особливо коли мова йде про них як про службових (посадових) осіб.

Однією з особливостей досліджуваного злочину є його суб'єкт. З урахуванням вимог ч. 2 ст. 18 та ч. 2 ст. 401 Кримінального Кодексу України (далі — КК України) суб'єктом цього злочину є тільки спеціальний суб'єкт — військовослужбовець, який входить до складу наряду з охорони державного кордону України.

Наукова думка щодо визначення суб'єкта злочинного порушення правил несення прикордонної служби є неоднозначною та різниться своїм наповненням. Об'єктивно ці погляди можна розділити на дві групи: одні вважають, що суб'єктом цього злочину є виключно військовослужбовець, інші визнають суб'єктом особу.

Слід відмітити, що останні надають визначення суб'єкта злочину не виходячи за рамки викладеного у диспозиції ст. 419 КК України, а саме, що суб'єктом може бути лише особа, яка входить до складу наряду з охорони державного кордону України (С. Дячук) [1, с. 18]. Деякі дослідники навіть звужують законодавче визначення вважаючи, що суб'єктом цього злочину є особа, яка входить до складу наряду з охорони кордону (Г. Анісімов, В. Касинюк, С. Селецький, А. Музика, Н. Щегель) [2, с. 123; 3, с. 401; 4, с. 172; 5], не конкретизуючи чи це державний кордон або ж якийсь інший.

Друга група дослідників суб'єктом, який може відповідати за порушення правил несення прикордонної служби, вважають: військовослужбовця, який належить до складу наряду з охорони державного кордону (М. Хавронюк) [6, с. 1210]; лише військовослужбовців, які призначені до складу наряду по охороні державного кордону (М. Коржанський) [7, с. 504] або ж військовослужбовця, який входить до складу прикордонного наряду (Т. Леснієвські-Костарева) [8, с. 156].

Найбільш розширені визначення суб'єкта злочину «порушення правил несення прикордонної служби» надають закордонні вчені, але й вони, як і інші, не позбавлені недоліків.

Так, російським дослідником М. Степаненком суб'єктом зазначеного злочину визнано військовослужбовців, які проходять військову службу за призовом або за контрактом у прикордонних органах федеральної служби безпеки, які входять до складу прикордонного наряду [9, с. 346]. Білоруський дослідник, професор О. Барков суб'єктом цього злочину вважає військовослужбовця прикордонних військ,

який входить до складу наряду з охорони державного кордону держави та отримав наказ на охорону державного кордону [10, с. 1017], а група казахських дослідників під керівництвом професора І. Борчашвілі вважають такого суб'єкта спеціальним, тобто ним може бути тільки особа, яка входить до складу наряду з охорони кордону, яка виділяється з числа військовослужбовців прикордонної застави та оголошується на бойовому розрахунку [11, с. 871].

Перш за все не кожен з наведених наукових визначень суб'єкта злочинного порушення правил несення прикордонної служби не наголошує на тому (хоча це зрозуміло саме собою), що суб'єкт досліджуваного злочину — спеціальний.

По-друге, як ми відмічали, деякі з дослідників звужують законодавче визначення суб'єкта цього злочину, що є неприпустимим.

По-третє, важливим під час визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 419 КК України, є зазначення не тільки того, що особа входить до складу прикордонного наряду, а й того, що це наряд з охорони державного кордону. Наведена обставина дозволить наголосити на тому, що особа здійснює охорону відповідної ділянки державного кордону, а не перебуває в «наряді на роботі» ідальні відділу прикордонної служби.

Прикордонний наряд — це один або кілька озброєних чи спеціально екіпірованих прикордонників, які виконують наказ на охорону державного кордону України або здійснюють прикордонний контроль у складі зміни прикордонних нарядів, а у випадках визначених наказом — самостійно.

Прикордонний наряд виконує службові обов'язки з охорони державного кордону з моменту отримання відповідного наказу до доповіді старшому зміни прикордонних нарядів про прибуття з ділянки відповідальності та результати несення служби.

Зі складу зміни прикордонних нарядів можуть призначатись на сьогоднішній день сімнадцять різних видів прикордонних нарядів, таких як: старший зміни прикордонних нарядів; помічник старшого зміни прикордонних нарядів; прикордонний патруль; перевірка документів; огляд транспортних засобів; контроль за режимом; вартовий біля шлагбаума тощо [12, с. 7–8].

Враховуючи той факт, що Держприкордонслужба на сьогоднішній день здійснила комплекс інноваційних заходів, спрямованих на розвиток системи захисту національних інтересів України в прикордонній сфері та завершила перехід до повного комплектування особовим складом на професійній основі, суб'єктом злочину може бути військовослужбовець за контрактом осіб рядового, сержантського, старшинського або офіцерського складу.

На військову службу за контрактом в органах Держприкордонслужби приймаються громадяни України відповідно до ст.ст. 19 і 20 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», з повною загальною середньою освітою, віком від 17 років, в тому числі ті, яким 17 років виповнюється в рік початку військової служби, а також громадяни призовного віку (18 років), які мають вищу, професійно-технічну або повну загальну середню освіту і не проходили строкової військової служби, військовозобов'язані. Жінки, які не мають військових звань офіцерського складу та мають відповідну освіту та спеціальну підготовку приймаються на військову службу по досягненню ними вісімнадцятирічного віку.

За загальним правилом такі військовослужбовці є осудними особами, оскільки під час прийняття на військову службу у передбаченому законом порядку проходять відповідний професійно-психологічний відбір та перевірку на відповідність встановленим вимогам проходження військової служби. Однак трапляються випадки, коли особи помилково призиваються на військову службу або стали на момент вчинення діяння непридатними до військової служби за станом здоров'я.

У цьому аспекті, погоджуючись з думкою М. Карпенка [13, с. 93–94], зазначимо, що можливі такі випадки, коли вчинення діяння, передбаченого ст. 419 КК України, є прямим наслідком хвороби або фізичних дефектів суб'єкта, який визнаний на цій підставі непридатним до військової служби. В цих та інших подібних випадках його дії слід оцінювати з таких законних підстав: а) якщо особа буде визнана неосудною внаслідок психічного захворювання, то її дії не утворюють склад досліджуваного злочину (ч. 2 ст. 19 КК України); б) якщо особа буде мати якісь фізичні або психічні відхилення але є осудною, то її дії утворюють вказаний склад злочину (ч. 1 ст. 19 КК України).

Крім того, суб'єктом даного злочину може бути й обмежено осудна особа, у разі наявності в неї психічного розладу, наявність якого робить її непридатною до військової служби, під час якого військовослужбовець не був здатен певною мірою усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними.

Вивчення кримінальних справ у частині, що характеризують осіб, які вчинили злочинне порушення правил несення прикордонної служби дозволяє виділити певні ознаки злочинців за якими можна визначити інформаційний портрет таких осіб.

Сучасний прикордонник, який порушує правила несення прикордонної служби, є військовослужбовцем-чоловіком (98 %), віком до 35 років (78,5 %), одружений (85 %), має одну дитину і більше (83,7 %), має стаж проходження військової служби до 15 років (83 %), займає посаду інспектора прикордонної служби (79,5 %), вчиняє злочин переважно з корисливих мотивів (91 %).

Інші особи, що не є військовослужбовцями або є військовослужбовцями але не входять до складу прикордонного наряду не можуть бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 419 КК України. Однак дана категорія осіб може бути співучасниками цього злочину, а за певних обставин дії військовослужбовців, які не несуть службу в прикордонному наряді кваліфікуються за іншими статтями розділу XIX Особливої частини КК України.

Однак слід наголосити, що на сучасному етапі розвитку Держприкордонслужби на підставі вимог ч. 3 ст. 6 глави I та п. 3 глави XII Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», а також п. 133 Положення про проходження громадянами України військової служби в Державній прикордонній службі України, затвердженого Указом Президента України від 29.12.2009 № 1115/2009, в окремих органах охорони державного кордону здійснюється добір цивільних осіб на посади інспекторів прикордонної служби. Зазначені працівники призначаються до складу прикордонних нарядів на рівні з військовослужбовцями, які перебувають на аналогічних посадах та здійснюють повний спектр дій інспектора, визначений законодавством.

Сьогодні, як відмічає Голова Держприкордонслужби України М. Литвин, прикордонник — це не тільки військовослужбовець, а й працівник Держприкордонслужби, який відповідно до своєї службових повноважень залучається до оперативно-службової діяльності під час виконання завдань з охорони державного кордону та суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні [14, с. 406].

Водночас жодним чинним законом України можливість притягнення до кримінальної відповідальності інспекторів-працівників на рівні з інспекторами-військовослужбовцями в Україні не передбачена. Неправомірні дії (в залежності від їх характеру), вчинені під час несення прикордонної служби «цивільними» інспекторами прикордонної служби в умовах сьогодення можуть кваліфікуються як злочини у сфері службової діяльності або як корупційні правопорушення. Водночас на нашу думку, в разі порушення такими особами встановлених правил несення прикордонної служби, яке спричинить тяжкі наслідки, вони уникають кримінальної відповідальності, визначеної ст. 419 КК України. Вказані обставини потребують негайного втручання законодавця у вирішення цієї недоречності.

Отже, виходячи з проведеного дослідження суб'єктом злочинного порушення правил несення прикордонної служби є спеціальний суб'єкт злочину — прикордонник, який призначений зі складу персоналу прикордонної служби у прикордонний наряд з охорони державного кордону або суверенних прав держави в її виключній (морській) економічній зоні, а також отримав наказ на їх охорону.

Суттєві питання, що були розглянуті нами у загальних рисах потребують ґрунтовного дослідження та осмислення, зокрема поняття військовослужбовця та його осудності, початок та закінчення часу перебування у прикордонному наряді тощо. Також необхідно надати конкретні законодавчі пропозиції, які б дозволили вирішити деякі проблемні питання під час кваліфікації діяння, передбаченого ст. 419 КК України.

Використані джерела:

1. Дячук С. Кримінальна відповідальність за порушення правил несення прикордонної служби / С. Дячук // Право військової сфери: Інформаційно-аналітичний журнал. — 2008. — № 12. — С. 15–20.
2. Анісімов Г.М. Злочини проти порядку несення бойового чергування та інших спеціальних служб / Г.М. Анісімов, В.І. Касинюк // Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): [навч. посіб.] / Г.М. Анісімов, Ю.П. Дзюба, В.І. Касинюк [та ін.]; [за ред. М.І. Панова]. — Х.: Право, 2011. — 184 с.
3. Селецький С.І. Кримінальне право України. Особлива частина: [навч. посіб.] / С.І. Селецький. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 504 с.
4. Музика А.В. Деякі питання кримінальної відповідальності за порушення правил несення прикордонної служби / А.В. Музика // Збірник наукових праць Академії Прикордонних військ України. — 1998. — № 6. Ч. II. — С. 171–175.
5. Щегель Н.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) / Н.І. Щегель // Кримінальне право. Особлива частина: Мультимедійний навчальний посібник: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_osob/Files/Lekc/T20/T20_P6.html.

6. *Хавронюк М.І.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) / М.І. Хавронюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка]. — [9-те вид. перероб. та допов.]. — К.: Юридична думка, 2012. — 1316 с.
7. *Коржанський М.Й.* Кримінальне право і законодавство України: Частина Особлива: [курс лекцій] / М.Й. Коржанський. — К.: Атіка, 2001. — 544 с.
8. *Лесниевски-Костарева Т.А.* Уголовное право: Словарь-справочник / Т.А. Лесниевски-Костарева. — М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 2000. — 432 с.
9. *Степаненко Н.Е.* Уголовная ответственность военнослужащих за нарушение правил несения пограничной службы / Н.Е. Степаненко // Военно-уголовное право: история, теория, современные проблемы и методология исследования / Я.Н. Ермолович, Я.В. Лобов [и др.]; [под общ. ред. К.В. Фатеева та С.Н. Шарипова]. — М.: «За права военнослужащих», 2010. — Вып. 108. — 448 с.
10. *Барков А.В.* Воинские преступления / А.В. Барков // Научно-практический комментарий к Уголовному кодексу Республики Беларусь / Н.Ф. Ахраменка [и др.]; [под ред. А.В. Баркова, В.М. Хомича]. — [2-е изд., с изм. и доп.]. — Минск: ГИУСТ БГУ, 2010. — 1064 с.
11. *Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая и Особенная части* / [под ред. И.Ш. Борчашвили]. — [2-е изд., испр. и доп.]. — Алматы: Жеті жарғы, 2007. — 992 с.
12. *Інструкція з організації оперативно-службової діяльності відділу прикордонної служби Державної прикордонної служби України. Частина II (зміни прикордонних нарядів, прикордонний наряд, дільничний інспектор прикордонної служби).* Офіційне видання. — Хмельницький: Вид-во НАДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2010. — 75 с.
13. *Карпенко М.І.* Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): [монографія] / [за заг. ред. В.К. Матвійчука]. — К.: КНТ, 2006. — 232 с.
14. *Литвин М.М.* Інтегроване управління кордонами: [підручник] / М.М. Литвин. — Хмельницький: Вид-во НАДПСУ ім. Б. Хмельницького. — 2012. — 416 с.

Курилюк Ю. Б. Прикордонник як суб'єкт злочинного порушення правил несення прикордонної служби.

На підставі аналізу теоретичних та законодавчих джерел відносно суб'єкта злочину передбаченого ст. 419 КК України запропоновано авторське визначення суб'єкта цього злочину. Вивчення кримінальних справ у частині, що характеризують осіб, які вчинили злочинне порушення правил несення прикордонної служби дозволило виділити ознаки злочинців за якими стало можливим визначити інформаційний портрет таких осіб.

Ключові слова: суб'єкт злочину, прикордонна служба, порушення правил.

Курылюк Ю. Б. Пограничник как субъект преступного нарушения правил несения пограничной службы.

На основании анализа теоретических источников относительно субъекта преступления предусмотренного ст. 419 УК Украины, предложено авторское определение субъекта этого преступления. Изучение уголовных дел в части, характеризующие лиц, совершивших преступное нарушение правил несения пограничной службы позволило выделить признаки преступников по которым стало возможным определить информационный портрет таких лиц.

Ключевые слова: субъект преступления, пограничная служба, нарушение правил.

Kuryliuk Y. Frontiersman as a subject of a criminal violation of the rules of the border guard duty.

On the basis of analysis of theoretical sources in reference to the subject of the crime, covered by the Article 419 of the CC of Ukraine, the author's definition of the subject of this crime is proposed. The study of criminal cases in the part describing the perpetrators of criminal violations frontier duty it possible to identify the signs of criminals by which it is possible to determine the information a portrait of such persons.

Key words: Subject of a crime, Border Guard, violation of rules.

Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права та процесу ВНЗ «Національна академія управління».